

Modernios socialinės raidos samprata socialinės gerovės kontekste

SIMONAS ŠABANOVAS

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas simonas.sabanovas@gf.vu.lt

BOGUSLAVAS GRUŽEVSKIS

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 9/1, LT-01513, Vilnius
El. paštas boguslavas.gruzevskis@dsti.lt

Socialinę raidą, socialinę kaitą ir dinamiką įvairūs autoriai interpretuoja skirtingai, bet dažniausiai vartoja šią kategoriją kaip sinonimus. Galima teigti, kad šiuolaikiniame pasaulyje išryškėja takoskyra tarp modernaus ir klasikinio požiūrio, bet riba tarp postmodernumo ir modernumo išlieka iki galo neapibrėžta. Moderni socialinė raida – tai skirtingose kultūrose (ne vien vakarietiškoje kultūroje) egzistuojančių elgesio tradicijų transformavimas, keitimas ar laikysena jų atžvilgiu, kuri labiau grindžiama racionaliais veiksmais. Modernumas – sąvoka, parodanti socialinės raidos rezultato naujumą, kuris charakterizuojamas tam tikrų rodiklių visuma. Tad modernioje visuomenėje vyksta nuolatinis tranzitas nuo elgesio tradicijų per pokyčius į ateitį, kurią galime ekstrapoliuoti kaip sistemą, o ne atskirų požymių bendrybę. Modernią socialinę raidą galime apibūdinti vertindami pokyčius ir panaudodami indikatorius iš skirtingų mokslininkų darbuose išsiskirtų aštuonių rodiklių grupių: socialinė struktūra, gamybinė jėga, infrastruktūra, verslumas, globali komunikacija, politinė struktūra (demokratija), urbanizacija, teritorinė hierarchinė sistema.

Raktažodžiai: socialinė raida, modernumas, socialinės raidos vertinimas

ĮVADAS

Socialinė raida – tai procesai, kurie formuoja naujas žmogaus pasirinkimo galimybes (Hawkins, Weis 1996). Ji atspindi visuomenės pažangą ir galimybę patenkinti individų poreikius, ji neatsiejama nuo modernistinių idėjų, kurios formuoja naują požiūrį bei transformuoja mūsų visuomenes (Giddens 2005). Galima teigti, kad socialinė raida yra nuolatinis procesas, lydintis visuomenės evoliuciją nuo jos susiformavimo pradžios. Mokslinio pažinimo kontekste pagrindinis klausimas yra šio proceso kokybinių pokyčių fiksavimo galimybės. Nėra abejonės, kad socialinę raidą nuolat lydi kiekybiniai pokyčiai skirtingose visuomenės struktūrose, gyventojų grupėse, teritorijose ar veiklos grupėse. Šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti

įvairias socialinės raidos teorijas ir išskirti požymius, kurių pokyčių visuma leistų kalbėti apie naują socialinės raidos kokybę ar socialinės raidos modernumą.

Socialinė raida neatsiejama nuo socialinės gerovės, kuri yra tarsi įvairių indikatorių konglomeracija. Mokslininkų darbuose išskiriami du požūriai – objektyvistinė ir subjektyvistinė socialinė gerovė (Diener 2000). Šiame darbe remiamasi objektyvistinės gerovės samprata, kuri yra formali, nes individo gerovę sudaro jo poreikių patenkinimas santykyje su objektyviu pasauliu, o ne laimės supratimas, pasitenkinimo jausmas, kuris kitaip įvardijamas kaip mentalinė gerovė (Jokubaitis, Norkus 2006). Objektyvistinės gerovės terminas neatsiejamas nuo įtakingo britų kilmės 1998 m. Nobelio premijos laureto Amrtya Seno darbų, kuriuose socialinė gerovė atsispindi žmonių pajėgumuose, t. y. ką „asmuo gali padaryti ar gali pasiekti“ (Jokubaitis, Norkus 2006). Todėl šio straipsnio praktinės analizės tikslas yra apibrėžti modernios socialinės raidos sampratą socialinės gerovės kontekste.

Socialinė raida nagrinėjama įvairių teorijų kontekste ir išryškinant modernią socialinę raidą apibūdinančius rodiklius. Moderni socialinė raida apibrėžiama schematiškai. Apibūdinant socialinės raidos sampratą ir apibrėžiant jos modernumo požymius naudojama dokumentų analizė, analogijos, teorijos apibendrinimo metodai, o atsakant į modernios socialinės raidos vertinimo klausimą taikytas informacijos sisteminimo metodas. Visus juos sujungia loginiai – analitiniai metodai, kurie suteikia galimybę pažvelgti į pokyčius sistemaiškai. Toks požūris akcentuojamas modernistinėse teorijose (Castells 2002; Grint 2005).

SOCIALINĖ RAIDA, KAITA, DINAMIKA?

Socialinę raidą, socialinę kaitą, dinamiką, socialinį kismą skirtingi autoriai interpretuoja įvairiai. A. Giddensas teigė, kad modernios sociologijos kilmė glūdi pokyčiuose, kurie griaua tradicijas ir formuoja naujas socialinės tvarkos formas (Giddens 2005). Nėra visuminių istorijos ar visuomenės koncepcijų, nes neegzistuoja bendra raidos samprata, kuri tiktų visais atvejais ir visoms bendrybėms (Lyotard 1985). Todėl reikia suprasti, kad moderni socialinė raida yra įvairialypė, pliuralistinė, kurią reikia nagrinėti ne kaip atskirų požymių bendrybę, o kaip nuolat varijuojančią sistemą. Kitaip tariant, socialinė kaita, raida, dinamika yra pokyčiai, kurie griaua tradicijas bei keičia visuomenės struktūras ir socialines institucijas, jų vaidmenis, įtaką, teritorinį išsidėstymą ir pan.

Visuomenėje vykstantys procesai dažnai sugretinami su visuomenės raida, kaita ir jų kismu. A. de Tokvilis (Tocqueville 1996) teigė, kad klasikinė visuomenė yra demokratijos revoliucijoje, kai revoliuciją visi patiria, bet skirtingai ją suvokia. Tad čia išryškėja svarbus požūris į bendrą gerovę, nes kiekvieno poreikiai yra skirtingi. Jis teigė, kad laipsniška visuomenių lygybės raida yra universali ir ilgalaikė, darosi vis labiau atskirta nuo individų poreikių, o tai sukelia nesutarimus ir konfliktus.

Konfliktas tarp gamybinių jėgų ir gamybinių santykių aptartas K. Markso veikaluose. Jis teigė, kad konkretus gamybinių santykių tipas egzistuoja tol, kol jis neapriboja gamybinių jėgų raidos. Taigi jis raidą interpretuoja kaip gamybinių jėgų ir santykių raidą. Gamybiniams santykiams pradėjus konfliktuoti su jėgomis, įvyksta staigi raida (revoliucija), kurios metu pereinama į naują gamybinių santykių tipą. Jis yra tarsi impulsas toliau tobulėti visuomenei. Ši priešprieša lemia vienos visuotinės ekonominės formacijos (VEF) pasikeitimą kita (Marx 1957).

Sociologas P. Comte'as raidą aiškino per socialinę dinamiką ir statiką. Jis teigė, kad socialinės dinamikos pagrindinis variklis yra proto raida, kuri neišvengiamai siejasi su visuomenės materialine kaita. Sociologui tai tarsi sistema, kuri sukuria gerovę, nes tada protas suponuoja

gerovės supratimą ir galimybes priartėti prie tolstančio gerovės tikslo, kaip utopinės visos visuomenės gerovės. Socialinė statika pagal A. Comte'ą yra visuomenės pagrindinė tvarka, kuri, veikianti socialinės dinamikos, kinta, kol patenka į „galutinę pozityvizmo stadiją“ (Comte 1974). Ši yra žinoma kaip mokslo ir visuomenės stadija, kurioje žmogus ieško priežasties ir pasekmės ryšio.

Čia aktualus H. Spencerio požiūris. Jis visuomenėje išvelgė biologinį organizmą, kuris evoliucionuoja. Ši raida sukuria struktūrų ir funkcijų diferenciaciją visuomenėje (Spencer 1873). Todėl visuomenė skirtingais pjūviais yra tokia stratifikuota ir nevienalytė socialinės gerovės požiūriu. Ji, perėjusi į tolesnį socialinės raidos etapą, kaip ir organizmas tapo sudėtingesnė ir atlieka įvairesnes funkcijas. Visuomenės dalys tampa vis labiau nepanašios viena į kitą, bet vis tiek tarpiai susijusios. Todėl šios sistemos vis labiau tampa nepatvarios, sunku sukurti mechanizmus joms reguliuoti ir valdyti.

Socialinę raidą T. Parsonsas suprato kaip evoliuciją (1977). Vėlyvuosiuose savo darbuose jis aprašo kitimo teoriją. Šioje teorijoje apibūdinama, kad kitimas yra tarsi procesas, kuriame pereinama iš nediferencijuotos struktūros į specializuotas socialines sistemas. Šis perėjimas vyksta per progresyvią raidą. Jis teigia, kad visuomenė tarsi sudaryta iš subsistemų, kurios taip pat turi savo funkcijas ir struktūras. Jų vis daugėja, ir skirtingai negu H. Spenceris, T. Parsonsas teigia, kad jos tampa lankstesnės ir labiau prisitaikančios prie situacijos.

Taip pat savo evoliucinėje paradigmoje T. Parsonsas pabrėžia, kad daugėjant subsistemų atsiranda diferenciacija, kuri sukelia integracijos sunkumų ir valdymo problemų. Šis požiūris labai artimas H. Spenceriui. Jis teigė, kad atsiranda universalios vertybių sistemos problema, nes didėjant visuomenės diferenciacijai atsiranda įvairių subsistemų su savo vertybėmis. Todėl beveik neįmanoma apibrėžti vieningos siektinos ar pasiektos gerovės būsenos.

Ši raida, anot T. Parsonso, vyksta skirtingai veikiant atskiras visuomenės sistemas. Tokia raida net suponuoja vidinių konfliktų atsiradimą, kurie tarsi pristabdo atskirų subsistemų raidą. Jis atskyrė kelias evoliucijos pakopas: primityvią, tarpinę ir modernią. T. Parsonso pagrindiniu raidos kriterijumi buvo kultūros plačiąja prasme rodikliai. Jis išryškino keturis tokius rodiklius: socialinis palaikymas, integracija, tikslo pasiekiamumas ir prisitaikymas (Parsons 1977). Šie rodikliai yra neatsiejami nuo aplinkos plačiąja prasme, kurioje vyksta įsitraukimas ir prisitaikymas prie jos.

P. Blau savo mainų ir galios teorijoje teigia, kad raidą sukelia mainai (1964). Tai yra veikėjų tikslingas orientuotas į numatytus tikslus arba norimą gauti naudą elgesys, kuris apibrėžia tikslingą pasirinkimą. Šie mainai negali egzistuoti be socialinės traukos, kuri tarsi sukuria galimybę gauti atpildą. Socialinė trauka P. Blau darbuose suprantama kaip struktūra, kuri lemia asmenų elgseną, o ši nulemta teritorijos gebėjimu užtikrinti migraciją socialiniais sluoksniais pagal individo poreikius, įsidarbinimo galimybes, heterogeniškumą ir visuomenės struktūrą. Taigi tai tarsi verslumo pateisinimas ir atsiradimo priežastis, kuri nulemta šių veiksmų.

Naujose regioninės plėtros ir tinklo kultūros paradigmos pagrindinis vaidmuo yra skirtas verslumo idėjai (Castells 1996; Cooke, Morgan 1998; Fontes, Coombs 2001). Verslumas auga ne vien dėl vietos ekonominio tinkamumo, bet ir dėl visuomenės struktūros kaitos, kuri leidžia tose teritorijose būti labiau versliam (Benneworth 2011). Šios teritorijos sukuria aplinką su gera infrastruktūra, technologijomis, išsilavinusiais darbuotojais ir finansinėmis galimybėmis (Benneworth 2011). Verslumas yra laikomas vienas svarbiausių veiksmų teritorijos raidos sėkmei (Piore, Sabel 1984; Gregersen, Johnsen 1997). Žmogus tampa pagrindinis verslumo veiksnys, o žmogiškasis kapitalas periferinėse zonose yra sąlyginai mažesnis negu urbanizuotose teritorijose (Van Stel, Suddle 2008).

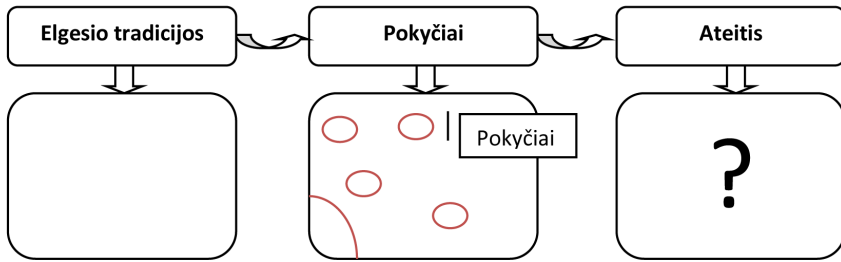
Stipri verslumo kultūra reflektuoja su socialine struktūra ir suformuoja ekonominę to regiono socialinės raidos sėkmę (Hassink 1992; Hart, Harrison 1993; Wood 2002). Santykis tarp verslumo ir vietos pasisekimo išryškėja tuose nedaugelyje regionų, kur naujai susiformavo ekonominiai šalies branduoliai, paremti žinių ekonomika. Iš periferinių silpnų regionų jie tapo sėkmingi tik dėl verslumo, kuris nulemtas pasikeitusios visuomenės struktūros. Taip pat stiprūs regioniniai verslūs centrai sukelia gretimos periferijos pakilimo efektą (Anderson 2000: 94). Verslumą skirtingose teritorijose lemia įvairūs socialiniai, kultūriniai, politiniai veiksniai, kurie vienas kitą sustiprina (Mason 1991: 99). B. Andersono darbuose išryškinama sistema, kad mažuose miesteliuose daugiau orientuojamasi į šeimos verslus, verslo subjekto sėkmei svarbiausi socialiniai ryšiai. Tai kaimo ar miestelio bendruomenės ir šeimyninio verslo subjekto simbiozė, kur vienas kitą išlaiko, o didesniuose miestuose jau egzistuoja hierarchiniai ryšiai, kai verslo subjektus išlaiko stambios įmonės, suteikiančios darbo vidutinėms, o jos – smulkioms. Vienas iš veiksnių, rodančių socialinių struktūrų įtaką verslumui, yra aukštos kvalifikacijos darbuotojų judėjimas iš periferijos į miestus, kur įsidarbinimo ir verslumo aplinka yra sąlyginai geresnė. Todėl urbanizuotose teritorijose pradėti verslą yra linkę daugiau žmonių negu kaimiškuose regionuose (Amorós, Felzensztein, Gimmon 2012).

Naujos įmonės kaip visuomenės verslumo atspindys kaimiškuose regionuose dažniausiai skiriasi nuo naujų įmonių, kurios yra savivaldybėse su vyraujančia miesto infrastruktūra. Kaimiškuose regionuose įmonės yra mažesnės ir kompaktiškesnės, nes mažesnėms bendruomenėms reikia mažiau paslaugų įmonių ir jų įvairovės negu didesnių miestų gyventojams. Verslumo didėjimas kaimiškose teritorijose yra daugiau sukeltas vietinių gamtinių sąlygų, o ne visuomenės struktūros kaip miestietiškuose regionuose (Van Stel, Suddle 2008). Tad gamtinės sąlygos gali paskatinti modernią socialinę raidą teritorijoje.

Postmodernistams M. Foucaultui, J. Baudrillardui prieštaravo Manuelis Castellsas, Jurgenas Habermas, Ulrichas Beckas, Anthony Giddensas (Giddens 2005). Jie, skirtingai negu postmodernistai, teigė, kad reikia kurti bendrąsias socialinio pasaulio teorijas, nors pasaulis patiria įvairialypę raidą, bet jos mums padeda numatyti ateities pokyčius. Todėl prognozuojant pokyčius vis tik reikia atlikti sistemiską generalizaciją (supaprastinimą), kad būtų galima prognozuoti pokyčius.

J. Habermas teigė, kad socialinėje raidoje turi būti įtvirtinta finansų procesų kontrolė, kurie valdo mus, o ne mes juos (Giddens 2005). U. Beckas manė, kad kasdieninis gyvenimas išslysta iš tradicijų ir formuojasi rizikos visuomenė (Beck 1995). Jam pritaria M. Castellsas, nes, jo manymu, ekonomikos tinklo atsiradimas, kuris atvėrė galimybę formuotiis globalioms komunikacijos priemonėmis, suformavo modernius pokyčius.

Taip pat reikia pabrėžti, kad šalies ekonominio išsivystymo, ekonominio ir socialinio modernumo lygis gali būti traktuojamas ne vien kaip nepriklausomas kintamasis (Norkus 2008). Socialinio modernumo lygis interpretuojamas kaip „politinių („antstato“) ir ekonominių („bazinių“) institucijų konfigūracijos“ (Norkus 2008: 352). Jos vadinamos kapitalizmo tipais, kurie sukuria aplinką arba, priešingai, sukuria neigiamą aplinką sparčiai ekonominei plėtrai „bei lydinčiai socialinei bei kultūrinei kaitai“ (Norkus 2008: 352). Taigi modernumo lygį atspindi institucijų konfigūracijos, kurios sukuria pokyčius, ne visada vedančius modernumo link, tačiau modernumas negali atsirasti be pokyčių. Modernizacijos teorija remiasi prielaida, kad visuomenėms yra būdingas kaitos potencialas, kuris transformuoja tradicinę visuomenę į moderniąją (Norkus 2008). Todėl modernumą reikia traktuoti kaip sistemiską, nuo pokyčių priklausančią procesą. Kitaip tariant, modernumas ir yra pokytis, patikrinamas dinaminių socialinių pokyčių bėgant laikui.

1 pav. Modernios socialinės raidos samprata

Globalizacijos proceso įtaka socialinei raidai yra viena svarbiausių, nes socialinė raida priklauso nuo skirtingų gyvenimo etapų, išsilavinimo, lyties ir amžiaus (Buchholz, Hofäcker, Mills 2009). E. Escobaras mini, kad pirmiausia reikia suprasti raidos procesus, kad galėtume atskirti pokyčius nuo elgesio tradicijų ir jų kaitos procesų (Escobar 2011). Taip pat išsiskiria teorijos, kurios teigia, kad reikia palyginti kaitos procesus tam, kad suprastume, kokie tie procesai yra, kokia jų kilmė ir priežastys (Ritzer, Yagatich 2012).

Ypač didelį vaidmenį socialinei raidai atlieka nedarbas, kuris yra viena didžiausių problemų pasaulyje, nes dėl darbo ir darbo vietų tipų trūkumo priklauso socialinė ir ekonominė regiono gerovė. Didelis nedarbas sukelia socialinių ryšių kaitą bendruomenėse, šeimose ir kitose institucijose. Europos Sąjungos šalys ypač susiduria su ilgalaikių bedarbių problema ir socialinės infrastruktūros negeba jiems padėti. Darbo rinkos kaita gali nulemti nelygybės formavimą, skurdo, gyvenimo lygio, socialinės atskirties paplitimą visuomenėje ir tai atitinkamai neigiamai veikia visuomenės raidą, šalies socialinį stabilumą bei ekonominės raidos perspektyvas. „Pažanga lemia sparčią ūkio struktūrinę kaitą, o kartu sunaikina uždarbio ir pragyvenimo galimybes ištisoms profesijoms“ (Norkus 2008: 507). Čia reiktų nesutikti su autoriumi, nes profesijos tarsi transformuojamos ir keičia savo pavidalus erdvėje ir gamybos technologijose. Visuomenėse vyksta pokyčiai, kurie transformuoja jų institucijas, atitinkamai transformuoja ir technologijas, gamybos procesus, profesinę struktūrą ir pan. Tad pokyčiai vienoje srityje sukelia pokyčius kitoje, pavyzdžiui, robotų panaudojimas gamyboje padidina nedarbą visuomenėje, nes sumažina darbuotojų poreikį. Taip pat reiktų prisiminti ir M. Šaulauską, kuris teigia, kad struktūriniai pokyčiai sukelia socialinį kismą, kuris apibrėžiamas kaip socialinės raidos kaita (Šaulauskas 1999). Kitais žodžiais tariant, struktūriniai pokyčiai, nepriklausomai nuo jų pobūdžio, visuomet sukelia tam tikrus socialinės raidos pokyčius ir dažniausiai turi įtakos tolimesnei socialinei raidai.

I. Wallersteinas teigia, kad pasaulio sistemos struktūra ir jos raida priklauso nuo dviejų elementų: modernaus ekonominio ir socialinio pasaulio bei kapitalistinio gamybos būdo (Wallerstein 2000). Jis įsitikinęs, kad yra trijų ekonominių lygių zonų valstybės, kurios negali egzistuoti viena be kitos. Galima teigti, kad nelygybė apskritai užprogramuota moderniam ekonominiame pasaulyje. Vyksta branduolio, periferijos ir kvaziperiferijos zonų, kaip valstybių, keitimasis. Jis nulemtas kovos už išteklius. Taigi galima paminėti H. Erikssono ir M. Penkerio mintis, kad ištekliai būna keturių tipų: žmogiškieji, materialieji, energijos šaltiniai ir technologijos (Eriksson, Penker 2000). Vykstant kovai dėl jų susiformuoja ne vien valstybės periferijos, kvaziperiferijos, bet panašios struktūros formuojasi ir valstybių

viduje. Ši teiginį patvirtina nelygybės sklaida Lietuvoje. Pastebime, kad periferinėse zonose vyksta žemės ūkio produkcijos gamyba ir nėra pramonės. Branduolys tarsi auga periferijos ir kvaziperiferijos sąskaita, o branduolio pagamintą produkciją eksportuoja į kitas zonas. Šios zonos valstybėje silpnos politiniu požiūriu ir čia labiau vyrauja prievartos aparatas. I. Wallersteinas pažymi, kad šalies plėtrai pasaulio sistemoje vis didesnę įtaką turi kultūriniai rodikliai bei periferijos rekapitalizacija (Wallerstein 2000). Rekapitalizaciją reikia suvokti kaip piniginių lėšų investavimą į teritoriją arba vietinių resursų panaudojimą jos atgaivinimui.

MODERNUMAS, VĒLYVYSIS MODERNUMAS AR POSTMODERNUMAS?

Išryškinant modernios socialinės raidos sąvoką svarbu apibrėžti, kur yra modernumo, vėlyvojo modernumo ir postmodernumo požymiai. Modernumo sąvoka vartojama įvairiuose kontekstuose ir skirtingomis sampratomis. Šiame straipsnyje aptariama modernumo sąvokos kaita socialinių mokslų erdvėje. M. Weberis išryškino modernybės charakteristiką ir modernybę laikė vertybių ir gyvenimo sąlygų konsteliacija (Freund 1968). Joje svarbi ekonominė santvarka, kuri turi atitikti visuomenės lūkesčius. Tad visuomenėse su laisva rinka instrumentinis racionalumas tampa dominuojantis ir tarsi atsiskiria nuo ekonomikos veiksmų.

J. Lyotardo, M. Foucaulto darbuose galime pastebėti išvalgas, kad modernybės laikotarpis jau baigėsi, o prasidėjo postmodernybė (Lyotard 1985; Foucault 2004). A. Giddensas apibrėžė vėlyvojo modernumo charakteristiką. Jis teigia, kad vyksta labai specifiniai pasikeitimai dabartyje, bet tai yra tik radikali modernybė, bet ne postmodernumas (Giddens 2005). Čia vyrauja tos pačios jėgos, kurios visuomenei turėjo įtakos ir praėjusiais laikais. A. Giddensas akcentavo, kad industrializacija ir kapitalizmas yra modernybės „simbolis“, kuriuos apima globalizmas. Taigi radikali modernybė pasižymi tuo, kad nėra vieno rodiklio, kuris būtų pats svarbiausias socialinei raidai, o tik jų kompleksai gali ją apibrėžti. Tad kur baigiasi modernumas?

Visgi kai kur išlieka nuomonė, kad modernumas egzistuoja, ir postmodernumo laikotarpis dar neprasidėjo (Arjomand, Tiryakian 2004; Martinelli 2005; Schwinn 2006), egzistuoja agresyvi laki vėlyvoji modernybė (Baumann 2014). Jie neneigia, kad prieš modernybę, modernybėje ir vėlyvojoje modernybėje buvo ir yra socialinė raida, bet lakioji vėlyvoji modernybė atsispindi globalia kapitalistine ekonomika, paslaugų privatizavimu ir informacine revoliucija. Pasikeitimai visuomenėje nediskutuotini, bet daugelis mokslininkų remiasi faktu, kad tradicijos praranda savo pozicijas (Arjomand, Tiryakian 2004; Martinelli 2005; Schwinn 2006). Taigi svarbu įvertinti pokyčius ir apibrėžti modernumo sąvoką.

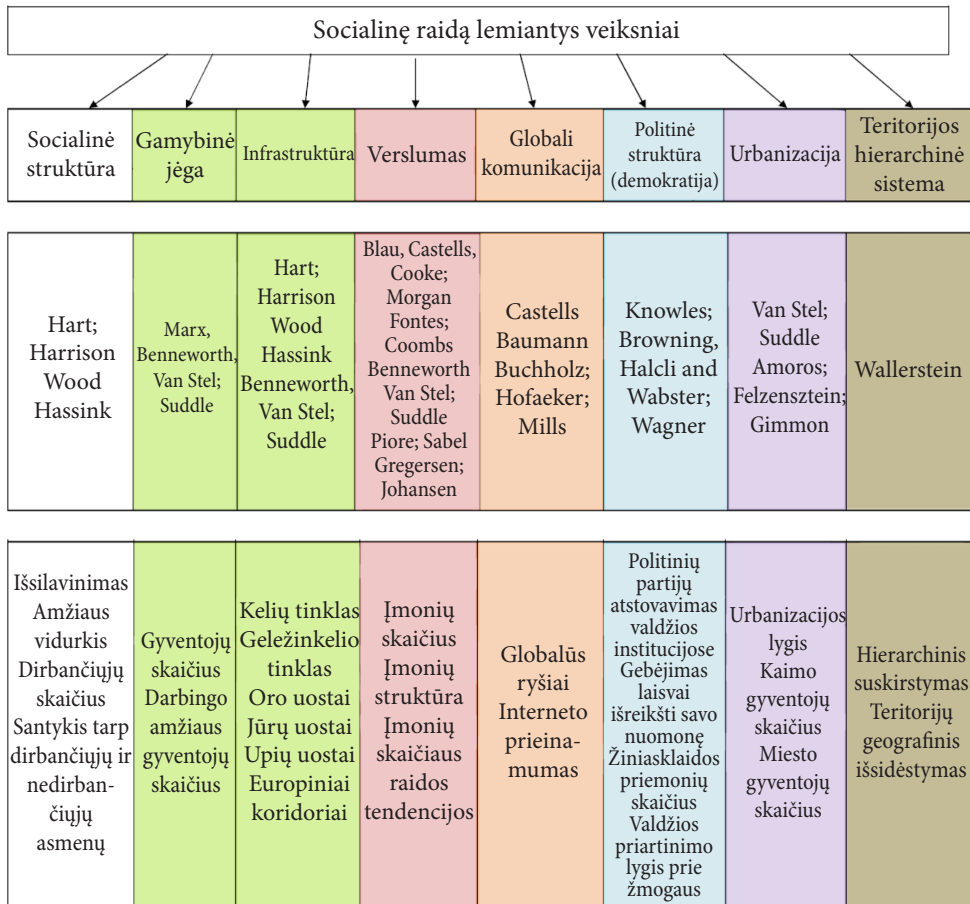
Modernumas siejamas su laisve, nes kur baigiasi laisvė, kuri neatsiejama nuo modernybės, ten pasibaigia ir demokratija (Wagner 1994). Demokratijai būdingi laisvai mąstantys asmenys, be jų nebūtų demokratijos, o kartu ir modernumo (Browning, Halcli, Webster 2000).

K. Mannheimas apibrėžė racionalius ir iracionalius modernybės aspektus (Remmling 1975). Jis pabrėžė, kad visuomenėje įsivyravo racionalus mąstymas, kuriame kartais nutinka iracionalių veiksmų. Jam racionalumas – tai materija, o iracionalumas – tai tik fikcija. Regionų industrializacija iškelė funkcinį racionalumą. Taip pat tai lėmė masinės kultūros įsivyravimą, kuri naikina tikrąją demokratiją. Tad galima teigti, kad ji kartu ir naikina modernybę, kuri tampa racionali. Vyksta aiškus kultūrinės ir socialinės modernybės sąvokos „nuvakarietinis“ (Norkus 2008). Modernumu tampa tam tikra refleksyvi ir kritiška laikysena savos tradicijos atžvilgiu (Arjomand, Tiryakian 2004; Martinelli 2005; Schwinn

2006). Modernumas – tai elgesio tradicijų kaita, bet ne civilizacijos jungiančių bendrybių konsteliacija.

Suprantama, postmodernistinis požiūris kritikuojamas, teigiama, kad tai nėra sociologinė teorija, o tik senųjų tyrimų paneigimas. Vis dėlto G. Ritzeras teigė, kad ši teorija turi žavesio, su ja galima prognozuoti ateitį (2008).

Apibendrinant modernumo, postmodernumo sąvokas išryškėja keli požiūriai – modernistinis-postmodernistinis ir klasikinis, o ribos tarp postmodernumo ir modernumo nėra aiškios ir manoma, kad modernumas dar nesibaigęs, o aiškių postmodernumo požymių, išskyrus refleksyvumą, negalime apibrėžti. Šiuo metu Lietuvos visuomenėje egzistuojančią sistemą reikėtų įvardyti kaip vėlyvąjį modernumą. **Vėlyvasis modernumas** – tai skirtingose kultūrose (ne vien vakarietiškoje kultūroje) egzistuojančių elgesio tradicijų transformacija, keitimas ar laikysena jų atžvilgiu, kuri atsispindi racionaliais veiksmais, sukeltais masinės kultūros išsivyravimu, globalia ekonomika išnaudojant periferiją ir kvaziperiferiją, paslaugų privatizacija (kartu ir švietimo, medicinos, viešosios tvarkos palaikymo),

2 pav. Modernią socialinę raidą lemiantys veiksniai

informacine revoliucija bei skirtingu demokratijos lygiu. Tad modernioje visuomenėje vyksta nuolatinis tranzitas nuo tradicijų per pokyčius į ateitį, kurią galime matyti kaip sistemą, o ne bendrybę, kuri parodo modernios socialinės raidos tempą.

MODERNIOS SOCIALINĖS RAIDOS VERTINIMAS

Vertinant modernią socialinę raidą socialinės gerovės kontekste svarbu aptarti, koks multidimensinis požiūris pasirenkamas. Kyla konfliktas tarp a) fizinės ir psichologinės socialinės gerovės, b) subjektyvios ir objektyvios, c) bendruomenių ir individo socialinės gerovės d) negatyviosios ir pozityviosios (Mänttari-van der Kuip 2015). Šiame straipsnyje pasirenkama vertinti tik fizinę, objektyvią, bendruomenių ir pozityvią socialinę gerovę.

V. Morkevičius ir Z. Norkus išryškino šešis indikatorius, kurie parodo modernumo lygį. Tai pirmiausia yra urbanizacija, raštingumas, industrializacija, modernizacija, demokratija ir bendros nacionalinės pajamos (Morkevičius, Norkus 2011). Šie indikatoriai yra neatsiejami nuo šiamo darbe išryškintų modernumo požymių. Jie skiriasi tuo, kad autorių nustatyti rodikliai yra išryškinti atliekant faktorinę analizę globaliu teritoriniu lygiu (valstybių lygiu). Šiame straipsnyje bandoma nustatyti indikatorių grupes, kurios tiktų lokalinui, regioninui ir globaliu lygiu moderniai socialinei raidai vertinti. Taigi, norint įvertinti modernią socialinę raidą, reikia vertinti *pokyčius* juos indikuojant, pasitelkti išryškintas *rodiklių grupes* ir ją atvaizduoti *teritoriniu pjūviu* pasinaudojant I. Wallersteino teorija ne tik globaliu, bet ir regioniniu ar lokalinu lygmeniu.

Vertinant socialinę raidą mokslininkų darbuose, išskiriamos aštuonios rodiklių grupės (2 pav.). Tai yra socialinė struktūra, gamybinės jėgos, infrastruktūra, verslumas, globali komunikacija, politinė struktūra (demokratija), urbanizacija, teritorinė hierarchinė sistema. Prie šių socialinę raidą lemiančių veiksnių nurodyti ir juos galintys apibūdinti rodikliai.

Matome, kad svarbiausi ir daugiausia lemiantys yra ekonominiai rodikliai ir jų ryšiai, būtent jie turi daugiausia įtakos socialinei raidai. Tačiau negalime neatsižvelgti į aplinkos veiksnius: tokius kaip globalizaciją, hierarchinius teritorijų ir subjektų ryšius, taip pat socialinius – socialinę struktūrą, socialinius ryšius, politinę struktūrą. Tai skiria modernią raidą nuo klasikinės, kai vertinami vien tik ekonominiai rodikliai. Kaip jau buvo minėta, socialinės raidos kontekste vienu indikatoriu įtaka moderniai socialinei raidai sustiprėja, o kitų vis labiau mažėja.

IŠVADOS

- Moderni socialinė raida – tai elgesio tradicijų kaita sukeliama pokyčių, kurie formuoja ateitį (ir su neigiamos raidos aspektais) ir yra įvairialypiai bei keičiasi priklausomai nuo jų lemiančių aštuonių indikatorių grupių.

- Modernią socialinę raidą galima apibūdinti remiantis socialinę raidą lemiančių veiksnių rodiklių junginiu, pavyzdžiui, socialinė struktūra, gamybinės jėgos, infrastruktūra, verslumas, globalios komunikacijos, politinės struktūros (demokratijos), urbanizacija ir teritorinės hierarchinės sistemos.

- Norint įvertinti modernią socialinę raidą galima pasitelkti pokyčius visuomenėje (juos indikuoti pagal išryškintas rodiklių grupes) ir ją atvaizduoti bei paaiškinti teritoriniu požiūriu pagal I. Wallersteino pasaulio sistemų teoriją ne tik globaliu, bet ir regioniniu, ir lokalinu lygiu.

Literatūra

1. Amorós, J.; Felzensztein, C.; Gimmon, E. 2012. "Entrepreneurship in Peripheral Versus Core Regions: Lessons from Chile", *Frontiers of Entrepreneurship Research* 30.
2. Anderson, A. R. 2000. "Paradox in the Periphery: An Entrepreneurial Reconstruction", *Entrepreneurship and Regional Development* 12: 91–109.
3. Baudrillard, J. 1988. *Selected Writings*. Cambridge: Polity.
4. Bauman, Z. 2011. *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa.
5. Beck, U. 1995. *The Normal Chotas of Love*. Cambridge: Polity.
6. Benneworth, P. 2012. *In What Sense 'Regional Development?': Entrepreneurship, Underdevelopment and Strong Tradition in the Periphery*. Newcastle University.
7. Blau, P. 1964. *Exchange and Power in Social Life*. Transaction Publishers.
8. Browning, G.; Halcli, A.; Webster, F. 2000. *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*. London: Sage.
9. Buchholz, S.; Hofäcker, D.; Mills, M.; Blossfeld, H.; Kurz, K.; Hofmeister, H. 2009. "Life Courses in the Globalization Process: The Development of Social Inequalities in Modern Societies", *European Sociological Review* 25(1): 53–71.
10. Castells, M. 2006. *Tapatumo galia*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
11. Castells, M. 2002. *The Castells Reader on Cities and Social Theory*. Oxford: Blackwell.
12. Castells, M. 1996. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
13. Comte, A.; Andreski, S.; Clarke, M. 1994. *The Essential Comte: Selected from 'Cours de philosophie positive'*. New York: Barnes & Noble Books.
14. Cooke, P.; Morgan, K. 1998. *The Associational Economy*. Oxford: Oxford University Press.
15. Diener, E. 2000. "Subjective Well-being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index", *American Psychologist* 55(1): 34–43.
16. Escobar, E. 2011. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. New York: Princeton University Press.
17. Eriksson, H.; Penker, M. 2000. *Business and Social Modeling with UML*. Stockholm.
18. Freund, J. 1968. *The Sociology of Max Weber*. New York: Vintage Books.
19. Foucault, M. 2004. *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York: Vintage.
20. Fontes, M.; Coombs, R. 2001. "Contribution of New Technology Based Firms to the Strengthening of Technological Capabilities in Intermediate Economies", *Research Policy* 30: 79–97.
21. Giddens, A. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
22. Giddens, A. 2005. *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
23. Grint, K. 2005. *The Sociology of Work*. 3rd edn. Cambridge: Polity Press.
24. Hassink, R. 1992. "Regional Innovation Policy: Case Studies from the Ruhr Area, Baden-Württemberg and the North East of England", in *Netherlands Geographical Studies*. Utrecht: Utrecht University Press.
25. Hawkins, D.; Weis, J. 1996. *The Social Development Model*. Cambridge: Cambridge University Press.
26. Jokubaitis, A.; Norkus, Z. 2006. „Socialinės gerovės koncepcijos ir pilietybės renta kaip viešosios politikos orientyrai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 18(2): 5–36.
27. Knowles, K. 2008. *What is 'Modernity' and Why Have Sociologists Been so Interested in It?* Essex: University of Essex.
28. Lyotard, J. 1985. *The Postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
29. Mänttari-van der Kuip, M. 2015. *Work-Related Well-Being among Finnish Frontline Social Workers in an Age of Austerity*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
30. Marx, K. 1957. *Kapitalas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
31. Mason, C. 1991. "Spatial Variations in Enterprise: The Geography of New Firm Formation" in *Deciphering the Enterprise Culture: Entrepreneurship, Petty Capitalism and the Restructuring of Britain*, ed. R. Burrows. London: Routledge.
32. Morkevičius, V.; Norkus, Z. 2011. *Kokybinė lyginamoji ryškiųjų aibių analizė*. Kaunas: Lietuvos HCM duomenų archyvas (LiDA).
33. Norkus, Z. 2008. *Kokia demokratija? Koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: VU.

34. Parsons, T. 1977. *The Evolution of Societies*. Prentice Hall.
35. Remmling, G. 1975. *The Sociology of Karl Mannheim: With a Bibliographical Guide to the Sociology of Knowledge, Ideological Analysis and Social Planning*. New York: Humanities Press.
36. Piore, M. J.; Sabel, C. F. 1984. *The Second Industrial Divide*. New York: Basic Books.
37. Ritzer, G. 2008. *Classical Sociological Theory*. New York: McGraw-Hill.
38. Ritzer, G.; Yagatch, W. 2012. *Contemporary Sociological Theory*. College Park: University of Maryland.
39. Spencer, H. 1873. *The Study of Sociology*. London: Henry S. King.
40. Tocqueville, A. 1996. *Apie demokratiją Amerikoje*. Vilnius: Amžius.
41. Van Stel, A.; Suddle, K. 2008. "The Impact of New Firm Formation on Regional Development in the Netherlands", *Small Business Economics* 30(1): 31–47.
42. Wagner, P. A. 2000. *Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*. London: Routledge.
43. Wallerstein, I. 2000. *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press.
44. Wood, P. 2002. "Innovation and the Growth of Business Consultancy: Parallel but Associated Trends?" *Consultancy and Innovation: The Business Service Revolution in Europe* 10: 17–34.

SIMONAS ŠABANOVAS, BOGUSLAVAS GRUŽEVSKIS

Social development evaluation through modern social development approach

Summary

Social development, social change and dynamic are differently perceived by various authors. Their perception and thoughts depend on the approach to them. Though the most clear to us is the social development conception. In the modern world we can see a cleavage between the modern and classical approach, though the line between post-modernity and modernity stays fully undefined. Modern social development can be considered as infringement of existing behaviour traditions and criticism or attitude on them, which is reflected by rational actions. Therefore in the modern society we can see a permanent transition from behaviour traditions through changes to the future, which we can define as a system, but not a generality. Social change might be estimated describing eight groups of indicators, which we can find in works of different scholars. Those groups of indicators are the following: social structure, production power, infrastructure, enterprise, global communication, political structure (democracy), urbanization, territorial hierarchical structure.

Key words: social change, modernity, estimating social change